

Εικόνα Προφήτη Ηλία.
Ναός Αγίου Δημητρίου Οικονόμου. Καστοριά.

το ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
ΚΑΙ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ

21, 2007

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

το ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
ΚΑΙ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ

21, 2007

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2010

Ανασκαφικές έρευνες στο Καραμπουρνάκι κατά το 2007: ο αρχαίος οικισμός

Μιχάλης Τιβέριος, Ελένη Μανακίδου, Δέσποινα Τσιαφάκη

Κατά την ανασκαφική περίοδο του 2007¹ (Σχ. 1) διερευνήθηκαν πέντε τομές, διαστάσεων $4,00 \times 4,00$ μ., στην κορυφή της τούμπας². Η ανασκαφή σε μία από τις τομές αυτές (22-92a) είχε ξεκινήσει κατά την προηγούμενη ανασκαφική περίοδο³, ενώ οι υπόλοιπες ανασκάφηκαν για πρώτη φορά. Η έρευνά τους κρίθηκε απαραίτητη, καθώς γειτνιάζουν με οικιακούς και αποθηκευτικούς χώρους του οικισμού που έχουν ήδη αποκαλυφθεί και παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον⁴.

1. Η πανεπιστημιακή ανασκαφή στον αρχαίο οικισμό κατά το 2007 είχε, για μια ακόμη χρονιά, σχετικά μικρή έκταση εξαιτίας της περιορισμένης χρηματοδότησης. Η ανασκαφική περίοδος διήρκεσε συνολικά τέσσερις εβδομάδες, από τις 2 μέχρι και τις 27 Ιουλίου. Στην ανασκαφή συμμετείχαν έξι εργάτες και έλαβαν μέρος 11 μεταπτυχιακοί και 12 προπτυχιακοί φοιτητές Αρχαιολογίας. Ο περιορισμένος αριθμός των προπτυχιακών φοιτητών οφείλεται στις γνωστές αναταραχές που ταλαιπωρησαν πέρσι τα ελληνικά πανεπιστήμια. Υπεύθυνοι των ανασκαφικών τομών που έρευνήθηκαν ήταν οι μεταπτυχιακοί φοιτητές Α. Κασσέρη και Ν. Σκιαδάς, συνεπικουρόμενοι από τη μεταπτυχιακή φοιτήτρια Δ. Τερζοπούλου. Τον καθαρισμό και τη διαλογή της κεραμικής επέβλεπε η πτυχιούχος Μ. Τσίχλα, την ταξινόμηση του φωτογραφικού αρχείου ανέλαβαν οι πτυχιούχοι Ε. Μουράτη και Π. Μωράτη, ενώ για τις καταγραφές υπεύθυνοι ήταν οι μεταπτυχιακοί φοιτητές Ν. Χατζής και Σ. Μπρόζου. Στην ηλεκτρονική καταγραφή των ευρημάτων εργάστηκε η υποψήφια διδάκτορας Μ. Γκεϊβανίδου. Τις φωτογραφίες των αρχιτεκτονικών λειψάνων και των κινητών ευρημάτων τις οφείλουμε στον φοιτητή Γεωλογίας και ερασιτέχνη φωτογράφο Π. Πισκούλη. Θέλουμε να ευχαριστήσουμε θερμά το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο και το Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης που στήριξαν οικονομικά, όπως κάθε χρόνο, τις ανασκαφικές και έρευνητικές εργασίες μας για το 2007, όπως και την προσταμένη της ΙΣΤ' ΕΠΙΚΑ κ. λ. Αχειλαρά για την πάντα πρόθυμη συνεργασία της.

2. Πρόκειται για τις τομές 22-85γ, 22-92a, 22-95β, 23-12γ και 23-12δ.

3. Βλ. σχετικά Μ. Τιβέριος, Ε. Μανακίδου, Δ. Τσιαφάκη, ΑΕΜΘ 20, 2006, 265.

4. Η τομή 22-92a βρίσκεται δίπλα σε χώρους προετοιμασίας τροφής, όπως δηλώνουν τα κατάλοιπα των μαγειρικών εστιών που αποκαλύφθηκαν, βλ. Μ. Τιβέριος, Ε. Μανακίδου, Δ. Τσιαφάκη, ὁ.π., 264-266. Οι τομές 23-12γ και 23-12δ βρίσκονται κοντά σε υπόσκαπτα και σε χώρο με αδιατάρακτο στρώμα, βλ. Μ. Τιβέριος, Ε. Μανακίδου, Δ. Τσιαφάκη, ΑΕΜΘ 16, 2002, 257, των ίδιων, Εγνατία 7, 2002-2003, 328.

Οι τομές ερευνήθηκαν σε βάθος περίπου 1,00-1,50 μ.⁵, με εξαίρεση τα σημεία όπου εντοπίστηκαν λάκκοι και εκεί η ανασκαφή προχώρησε σε μεγαλύτερο βάθος, μέχρι τον εντοπισμό του πυθμένα τους. Σε πολλά σημεία ήταν εμφανή τα ίχνη των νεότερων επεμβάσεων. Σύγχρονες ταφές αλόγων αποκαλύφθηκαν σε όλες τις τομές που έρευνήθηκαν⁶. Μεταλλικά αντικείμενα νεότερων χρόνων, όπως συρματοπλέγματα, βίδες, καρφιά, κονσέρβες, κάλυκες όπλων, κουμπιά στρατιωτικών στολών και διάφορα εξαρτήματα, προφανώς κατάλοιπα των στρατιωτικών εγκαταστάσεων στην περιοχή, εντοπίστηκαν και κατά την ανασκαφή του 2007. Τη μεγαλύτερη διατάραξη παρουσίαζαν, ωστόσο, οι τομές 22-92a και 23-12δ, η έρευνα στις οποίες δεν ολοκληρώθηκε και θα συνεχιστεί κατά την επόμενη χρονιά. Στις τομές αυτές η καταστροφή είναι ολοσχερής, τουλάχιστον μέχρι το βάθος του ενός μέτρου, στο οποίο προχώρησε η ανασκαφή. Στη μία, μάλιστα, την 22-92a, βρέθηκαν περίβλημα βλήματος αεροπλάνου⁷ και ένα άσκαστο βλήμα πυροβολικού, διαμετρήματος 75 χιλιοστών, και τα δύο από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η έρευνα των υπολοίπων τομών έδωσε ενδιαφέροντα στοιχεία για τη μορφή και τις δραστηριότητες του αρχαίου οικισμού. Ένας πιθεώνας στην τομή 22-85γ και ένας εργαστηριακός χώρος κατεργασίας μεταλλεύματος στο σκάμμα 23-12γ ήταν οι πιο σημαντικοί χώροι που αποκαλύφθηκαν κατά τις έρευνες του 2007.

5. Οι τομές 22-92a, 22-95β και 23-12δ έρευνήθηκαν σε βάθος περίπου 1,00 μ., ενώ η έρευνα στις τομές 22-85γ και 23-12γ προχώρησε στο 1,50 μ. Στις τομές 22-95β και 23-12γ εντοπίστηκαν λάκκοι, οι οποίοι αναστάφηκαν στο σύνολό τους.

6. Συγκεκριμένα, βρέθηκαν από δύο ταφές αλόγων στις τομές 23-12γ, 22-95β, 22-85γ και από μία ταφή στις τομές 22-92a και 23-12δ.

7. Ένα παρόμοιο περίβλημα βλήματος είχε αποκαλυφθεί και κατά την έναρξη της ανασκαφής της τομής το 2006, βλ. Μ. Τιβέριος, Ε. Μανακίδου, Δ. Τσιαφάκη, ὁ.π. (σημ. 3), 263.

Όσον αφορά στον πιθεώνα της τομής 22-85γ, πρόκειται για έναν από τους τυπικούς πλέον για το Καραμπουρνάκι αποθηκευτικούς χώρους με πιθάρια⁸ (Εικ. 1). Στον συγκεκριμένο αποκαλύφθηκαν στην αρχική θέση τους πέντε πίθοι, τοποθετημένοι ο ένας δίπλα στον άλλο. Ανάμεσά τους υπήρχε πιθανόν και ένας αμφορέας⁹. Το επάνω μέρος των αγγείων είχε καταστραφεί από τις σύγχρονες επεμβάσεις. Οι πίθοι αυτοί πιθανόν είναι σύγχρονοι με άλλους παρόμοιους πίθους που έχουν εντοπιστεί στο Καραμπουρνάκι και χρονολογούνται στην παλαιότερη αρχαϊκή φάση του οικισμού¹⁰. Βορειοδυτικά των πίθων εντοπίστηκε –και πρέπει να είναι σύγχρονο με αυτούς– ένα βοτσαλωτό δάπεδο, στοιχείο, επίσης, γνωστό και από άλλα σημεία του οικισμού¹¹ (Εικ. 2).

Ο αποθηκευτικός χώρος που προαναφέραμε βρίσκεται βόρεια της τομής 22-95β, η οποία σώζει αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και λάκκους (Εικ. 3). Στην τομή αυτή αποκαλύφθηκαν δύο παράλληλοι μεταξύ τους τοίχοι, οι οποίοι ακολουθούν τη συνηθισμένη για το Καραμπουρνάκι κατεύθυνση (ΒΔ-ΝΑ). Σώζεται η υποθεμελίσση τους, κατασκευασμένη, όπως και στους υπόλοιπους τοίχους του οικισμού, με αργούς λίθους. Δεν είναι ξεκάθαρο αν οι τοίχοι αυτοί ανήκουν στον ίδιο ή σε δύο διαφορετικούς χώρους. Ανάμεσά τους, πάντως, αποκαλύφθηκε λάκκος, που ήταν γεμάτος με πολλούς λίθους και αρκετούς τριπτήρες. Ένας δεύτερος λάκκος ανασκάφηκε στη βόρεια παρειά της ίδιας τομής, κοντά στον αποθηκευτικό χώρο που εντοπίστηκε στη διπλανή τομή, την 22-85γ.

Εξωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει ο εργαστηριακός χώρος που αποκαλύφθηκε στην τελευταία τομή που ερευνήθηκε κατά το 2007, την 23-12γ (Εικ. 4). Πρόκειται για ένα χώρο κατεργασίας μεταλλεύματος, και μάλιστα σιδήρου, όπως προκύπτει από τα ευρήματα ενός χαρακτηριστικού λάκκου που εντοπίστηκε εδώ¹². Συγκεκριμένα, ήρθαν στο φως σιδηρού-

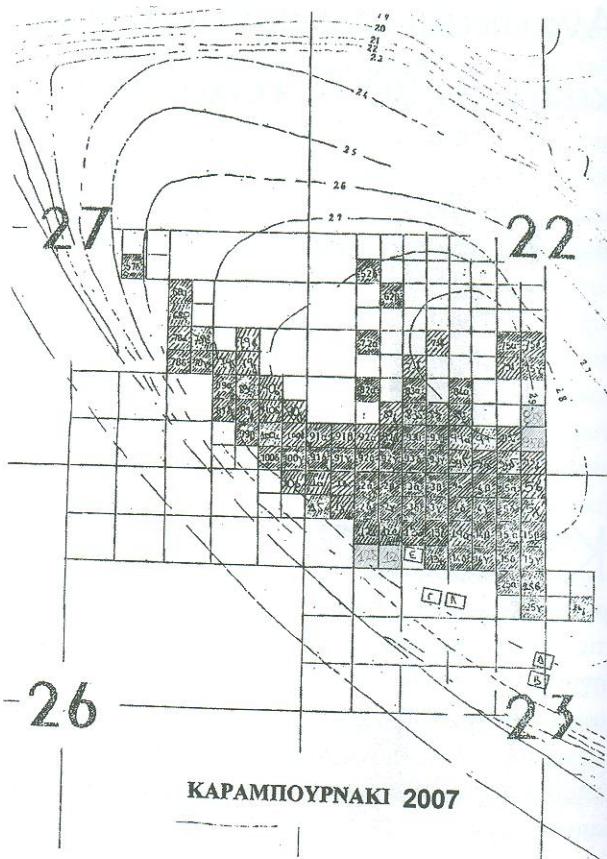
8. Βλ. σχετικά Μ. Τιβέριος, Ε. Μανακίδου, Δ. Τσιαφάκη, Εγνατία 7, 2002-2003, 332-333.

9. Ένας κορινθιακός πιθαμφορέας είχε αποκαλυφθεί και παλαιότερα στον πιθεώνα της τομής 22-94δ, βλ. Μ. Τιβέριος, Ε. Μανακίδου, Δ. Τσιαφάκη, δ.π., 332-333, των ίδιων, ΑΕΜΘ 14, 2000, 206, 213, εικ. 1. Για αμφορείς που βρέθηκαν σε αποθηκευτικούς χώρους στο Καραμπουρνάκι, βλ. Μ. Τιβέριος, Εγνατία 5, 1995-2000, 303, του ίδιου, Greek Colonisation of the northern Aegean, στο G.R. Tsetshkladze (επιμ.), Greek Colonization, An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas 2, Mnemosyne Suppl. 193 (2008) 28, 30, εικ. 12.

10. Βλ. σχετικά Μ. Τιβέριος, Ε. Μανακίδου, Δ. Τσιαφάκη, ΑΕΜΘ 9, 1995, 278-280.

11. Βλ. σχετικά Μ. Τιβέριος, Ε. Μανακίδου, Δ. Τσιαφάκη, δ.π. (σημ. 8), 335.

12. Για εργαστήρια μεταλλουργίας στην αρχαιότητα, βλ. C.

Σχ. I. Τοπογραφικό.

χες μάζες μέσα σε χειροποίητα χυτροειδή αγγεία¹³, οι λεγόμενες «χελώνες» των μεταλλευτικών εργαστηρίων, καθώς και άλλα χειροποίητα εργαστηριακά σκεύη που περιείχαν «σκωρίες» (Εικ. 5). Εντονα ήταν τα ίχνη καύσης στον λάκκο αυτόν, ο οποίος πιθανότατα συνιστούσε τμήμα ενός μεγαλύτερου χώρου. Σημειώνουμε ότι ο σχεδόν κυκλικός λάκκος επεκτείνεται, κατά κάποιον τρόπο, προς νότο, όπου σε ψηλότερο σημείο σχηματίζει μια ημικυκλική βάθυνση, διαμορφωμένη με φροντίδα (Εικ. 6). Στο επάνω μέρος του χώρου αυτού σώζονται λίθοι σε ημικυκλική διάταξη, οι οποίοι ίσως περιέβαλαν την όλη κατασκευή.

Conophagos, G. Papadimitriou, στο J. D. Muhly, R. Maddin, V. Karageorghis (επιμ.), Early Metallurgy in Cyprus 4000-500 B.C. Acta of the International Archaeological Symposium, Larnaca, Cyprus, 1st-6th of June 1981 (1982) 363-372. Ε. Κακαβογιάννης, Μέταλλα εργάσιμα και συγκεχωρημένα. Η οργάνωση της εκμετάλλευσης του ορυκτού πλούτου της Λαυρεωτικής από την Αθηναϊκή Δημοκρατία (2005). Για απεικονίσεις τους, βλ. Α. Χατζηδημητίου, Παραστάσεις εργαστηρίων και εμπορίου στην εικονογραφία των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων (2005) 55-72.

13. Το είδος του μεταλλεύματος ταυτίστηκε από τον καθηγητή Γεωλογίας-Ορυκτολογίας Μ. Βαβελίδη, τον οποίο θέλουμε να ευχαριστήσουμε και από τη θέση αυτή.

Εικ. 1. Πίθοι στην τομή 22-85γ.

Εικ. 2. Βοτσαλωτό δάπεδο στην τομή 22-85γ.

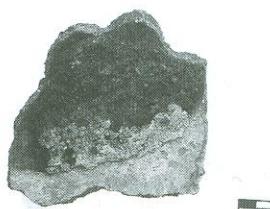
Εικ. 3. Τομή 22-95β, γενική άποψη από ΝΑ.

Εικ. 4. Τομή 23-12γ, γενική άποψη από ΝΔ.

Εικ. 5α-β. Αγγεία με σιδηρούχες μάζες.

Η επέκταση της ανασκαφής μας κατά το 2007 σε πέντε τομές είχε ως αποτέλεσμα την αποκάλυψη σημαντικής ποσότητας κεραμικής, τόσο από τοπικά εργαστήρια της ευρύτερης περιοχής του Θερμαϊκού Κόλπου όσο και από πολλά εργαστηριακά κέντρα του αρχαίου ελληνικού κόσμου, που συμπληρώνουν τις ως σήμερα σχετικές γνώσεις μας. Τα περσινά κεραμικά ευρήματα χρονολογούνται από τους πρωτογεωμετρικούς μέχρι και τους κλασικούς χρόνους, η πλειονότητά τους ανήκει, ωστόσο, στη γεωμετρική και την αρχαϊκή περίοδο.

Από τις εισαγμένες κεραμικές κατηγορίες της εποχής του σιδήρου ξεχωρίζουν λίγα όστρακα πρωτογεωμετρικών αγγείων, πιθανόν από θεσσαλικά εργαστήρια¹⁴, και κυρίως όστρακα ευβοϊκών γεωμετρικών αγγείων. Επισημαίνουμε ότι η παρουσία της ευβοϊκής γεωμετρικής κεραμικής ήταν ιδιαίτερα έντονη στα περισσότερα σκάμματα κατά το 2007¹⁵. Ανάμεσα στα ευβοϊκά αγγεία κυριαρχούν οι υπο-πρωτογεωμετρικοί σκύφοι με τα κρεμαστά ομόκεντρα ημικύκλια (Εικ. 7), βρέθηκαν, όμως, και άλλα σχήματα αγγείων (πρόχοι, μόνωτα κύπελλα, κάνθαροι) που χρονολογούνται κυρίως στην ύστερη γεωμετρική περίοδο. Τα ανοικτά αγγεία διακοσμούνται με μικρούς ομόκεντρους κύκλους στο χείλος, κυματιστές γραμμές, ψαροκόκαλα, σβάστικες ή διαγραμμισμένους μαιάνδρους.

Η «ντόπια» κεραμική παραγωγή της εποχής του σιδήρου εκπροσωπείται με πολλά όστρακα χειροποίητων αγγείων, τα περισσότερα από τα οποία ανήκουν σε χυτροειδή μαγειρικά σκεύη (Εικ. 8), φιάλες, πρόχοις και οπισθότμητες οινοχόες. Πολλά εξ αυτών είναι τελείως ακόσμητα, ενώ άλλα φέρουν εγχάρακτη, εμπίεστη ή γραπτή γεωμετρική διακόσμηση, κυρίως με συστάδες ομόκεντρων ημικυκλίων. Αρκετά από αυτά μπορούν να χρονολογηθούν σε οψιμότερες σχετικά φάσεις της εποχής του σιδήρου, δηλαδή στον 8^ο και τον 7^ο αι. π.Χ. Τα αγγεία που αναφέραμε συνυπάρχουν με άλλες «ντόπιες» ομάδες τροχήλατης διακόσμησης κεραμικής. Εδώ συγκαταλέγονται όστρακα των

«ντόπιων» γεωμετρικών εμπορικών αμφορέων, διακοσμημένων με ομόκεντρους κύκλους, καθώς και όστρακα από τα γνωστά «ασημίζοντα», συχνά μεγάλου μεγέθους, αγγεία¹⁶.

Στα αρχαϊκά χρόνια κυριαρχούν τα θραύσματα αγγείων που ανήκουν σε γνωστές μας «ντόπιες» κατηγορίες κεραμικής. Πρόκειται κυρίως για μεγάλες οινοχόες με ταινιωτή διακόσμηση, για πρόχονς διαφόρων μεγεθών, καθώς και για τα λεγόμενα «ωοκέλυφα» αγγεία με πορτοκαλέρυθρο ή καστανό επίχρισμα (Εικ. 9). Τα τελευταία χρονολογούνται κυρίως στον 6^ο αιώνα, αλλά ορισμένα πρέπει να ανάγονται στον 7^ο αι. π.Χ., και κατασκευάζονται, ως γνωστόν, στο Καραμπουρνάκι¹⁷. Βρέθηκαν, επίσης, αρκετά όστρακα από κιονωτούς κρατήρες, λέβητες, υδρίες, σπινές, σταμνοειδή και λεκανόσχημα αγγεία τοπικών και χαλκιδικιώτικων¹⁸ εργαστηρίων, που αποτελούν συχνό εύρημα στους οικισμούς της περιοχής και εμφανίζουν «ιωνίζουσες» επιρροές.

Από την επείσακτη κεραμική των αρχαϊκών χρόνων ξεχωρίζουν για την ποικιλία και την ποιότητά τους διάφορες κατηγορίες αγγείων «πολυτελείας» από εργαστήρια της ανατολικής Ελλάδας, όπως όστρακα από κύλικες με πουλιά, από ιωνικές κύλικες, από χιώτικους κάλυκες, από πινάκια και από κρατήρες. Εντοπίστηκαν, επίσης, ορισμένα δείγματα της κεραμικής με κυματιστές ταινίες, όπως υδρίες και οινοχόες (Wave-line Ware, Bandkeramik).

Στα εισαγμένα κορινθιακά κεραμικά προϊόντα περιλαμβάνονται λίγα όστρακα της πρωτοκορινθιακής και αρκετά της κορινθιακής φάσης, με πιο χαρακτηριστικά δύο όστρακα κιονωτών κρατήρων και ορισμένα άλλα που ανήκουν σε μικρού σχήματος αγγεία, όπως κοτύλες, σφαιρικούς αρύβαλλους, εξάλειπτρα και όλπες. Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα λεγόμενα «κορινθιάζοντα» όστρακα που μοιάζουν πολύ με τα κορινθιακά ως προς τα σχήματα (πρόκειται κυρίως κοτύλες και οινοχόες) και τη διακόσμηση (ορισμένα φέρουν ζώνες με ζώα και πτηνά), αλλά διαφοροποιούνται αρκετά ως προς τη σύσταση του

14. Παρόμιο εύρημα είχαμε και το 2005, βλ. Μ. Τιβέριος, Ε. Μανακίδου, Δ. Τσιαφάκη, ΑΕΜΘ 19, 2005, 191, 195, εικ. 7.

15. Πρβλ. τη σημαντική ποσότητα ευβοϊκών αγγείων που αποκαλύφθηκε στα αδιατάρακτα στρώματα της τομής 23-13α κατά το 2002, Μ. Τιβέριος, Ε. Μανακίδου, Δ. Τσιαφάκη, ΑΕΜΘ 16, 2002, 260-261, 266, εικ. 5. Για την κεραμική αυτή, βλ. Ν. Χατζή, Κεραμική γεωμετρικών χρόνων από τον αρχαίο οικισμό στο Καραμπουρνάκι. Μια μελέτη των κατώτερων στρωμάτων της τομής 23-13α (αδημ. μεταπτ. εργασία, Τομέας Αρχαιολογίας Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2008). Επίσης, αρκετά ευβοϊκά αγγεία βρέθηκαν κατά το 2005, ορισμένα από τα οποία συγκολλήθηκαν σχεδόν ολόκληρα, βλ. Μ. Τιβέριος, Ε. Μανακίδου, Δ. Τσιαφάκη, δ.π. (σημ. 14), 191.

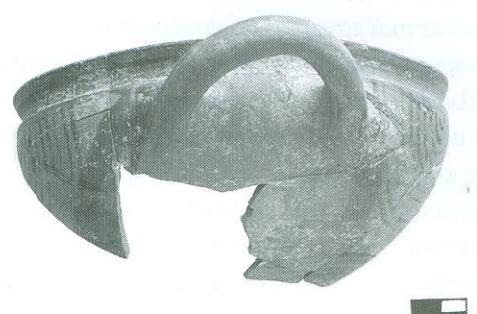
16. Στ. Γιματζίδης, Ασημίζοντα κεραμική. Μια υπο-πρωτογεωμετρική εγχώρια κεραμική του βορειοελλαδικού χώρου (αδημ. μεταπτ. εργασία, Τομέας Αρχαιολογίας Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1997).

17. Μ. Τιβέριος, Ε. Μανακίδου, Δ. Τσιαφάκη, ΑΕΜΘ 15, 2001, 257-258, 261, εικ. 4, 262, εικ. 5, των ίδιων, δ.π. (σημ. 8), 347-349, Α. Παντή, Τοπική κεραμική από τη Χαλκιδική και το μυχό του Θερμαϊκού Κόλπου [Ακανθός, Καραμπουρνάκι, Σίνδος] (2008) 182-192, 200-203, 248-249.

18. Ένα όστρακο λεβητόσχημου αγγείου σώζει παράσταση με το πίσω πόδι μεγάλου ζώου και ρόδακες. Για ένα άλλο θραύσμα γραπτού χαλκιδικιώτικου πιθαμφορέα, βλ. Μ. Τιβέριος, Ε. Μανακίδου, Δ. Τσιαφάκη, δ.π. (σημ. 14), 190, 195, εικ. 6.

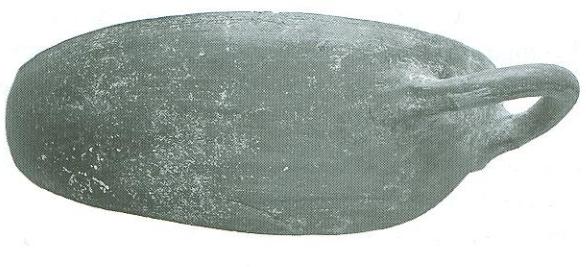
Εικ. 6. Λεπτομέρεια λάκκου εργαστηρίου από ΒΔ στην τομή 23-I2γ.

Εικ. 7. Ευβοϊκός υποπρωτογεωμετρικός σκύφος.

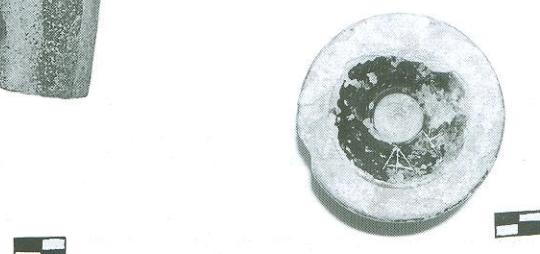
Εικ. 8. Χυτροειδές αγγείο.

Εικ. 9. Αποσπασματικά σωζόμενη ωοκέλυφη κύλικα.

Εικ. 10. Χιώτικοι αμφορείς.

Εικ. II. Βάση κύλικας με graffito.

πηλού τους, όπως έδειξαν και οι σχετικές χημικές αναλύσεις¹⁹.

Από αττικά εργαστήρια προέρχονται σχετικά λίγα όστρακα μελανόμορφων (από μικρογραφική ταινιωτή κύλικα που σώζει πόδι ελαφιού, από ύστερες ληκύθους και κύλικες-σκύφους) και ερυθρόμορφων αγγείων, καθώς και αρκετά από μελαμβαφή αγγεία πολύ καλής ποιότητας –ορισμένα με εμπίεστη διακόσμηση. Ενδεικτική της πολυμορφίας των εργαστηρίων που αντιπροσωπεύονται στο Καραμπουρνάκι είναι, επίσης, η εύρεση οστράκων από μελαμβαφείς λακωνικούς κρατήρες, δείγματα των οποίων έχουν βρεθεί και σε προηγούμενες χρονιές²⁰.

Από τους οξυπύθιμενους εμπορικούς αμφορείς ξεχωρίζουν τα τμήματα των χιώτικων αμφορέων για τη μεταφορά κρασιού (Εικ. 10), που καλύπτουν ένα μεγάλο χρονικό διάστημα από τον 7^ο μέχρι και τον 5^ο αι. π.Χ. Βρέθηκαν, επίσης, θραύσματα από αττικούς αμφορείς τύπου SOS για τη μεταφορά λαδιού και από οξυπύθιμενους αμφορείς διαφόρων άλλων εργαστηρίων, κυρίως της ανατολικής Ελλάδας, αλλά και από τη γειτονική Μένδη. Ορισμένα από αυτά φέρουν εγχάρακτα εμπορικά σύμβολα (graffiti). Παρόμοια χαράγματα απαντούν και σε όστρακα μικρότερων αγγείων, όπως στο χείλος ενός ερυθροβαφούς λεκανόσχημου αγγείου και σε ορισμένα αττικά μελαμβαφή (Εικ. 11).

Τέλος, ήρθαν στο φως αρκετοί λύχνοι²¹ –κυρίως υστεροαρχαϊκών χρόνων–, πιθάρια, λεκάνες, αρχαϊκές κεραμίδες λακωνικού και κορινθιακού τύπου (ορισμένες με επίχρισμα)²², πήλινες επενδύσεις από εστίες (ορισμένες με έντονα ίχνη καύσης), καθώς και διάφορα άλλα μικροαντικείμενα, όπως αγγύθες, υφαντικά βάρη, ένα μικρό πήλινο ειδώλιο ζώου και ένα οστέινο κυλινδρικό στέλεχος (από επένδυση κιβωτιδίου).

Όπως κάθε χρόνο έτσι και πέρσι, παράλληλα με την ανασκαφή, προχώρησαν με εντατικό ρυθμό και οι άλλες εργασίες που είναι απαραίτητες σε κάθε ανασκαφική έρευνα και οι οποίες διεξάγονται στο κτήριο του παλαιού Στρατιωτικού Κτηνιατρείου. Πρόκειται για τις εργασίες συγκόλλησης, καταγραφής, σχεδίασης, φωτογράφησης και αρχειοθέτησης των ευρημά-

των. Ήδη ξεκίνησε η καταγραφή των ευρημάτων των δύο τελευταίων ετών, αφού τις προηγούμενες χρονιές καταγράφηκαν όλα τα ευρήματα από το 1994 μέχρι και το 2005. Παράλληλα, συνεχίζουμε και την ηλεκτρονική καταγραφή τους. Επίσης, σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Πολιτιστικής και Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας (ΙΠΕΤ) στην Ξάνθη, προχωρεί η ψηφιοποίηση της ανασκαφής με τη δημιουργία μιας πολυμεσοτικής βάσης δεδομένων, με δυνατότητα πρόσβασης στο διαδίκτυο από την ιστοσελίδα <http://karabournaki.ipet.gr>. Στο εργαστήριο αρχαιομετρίας του ίδιου ινστιτούτου γίνονται και αναλύσεις κεραμικών δειγμάτων από την ανασκαφή.

Κάθε χρόνο, από την έναρξη της ανασκαφής στο Καραμπουρνάκι, όλο και περισσότερο βεβαιωνόμαστε για την ύπαρξη ενός κορινθιακού κεραμικού εργαστηρίου που ήταν εγκατεστημένο σε μια γειτονική περιοχή του βορειοελλαδικού χώρου –ίσως στην κορινθιακή αποικία της Ποτίδαιας– και το οποίο παρήγαγε μεσοκορινθιακά και υστεροκορινθιακά αγγεία «πολυτελείας», χρησιμοποιώντας όχι τον γνωστό κορινθιακό πηλό αλλά έναν ερυθρό, επίσης, όμως λεπτό και καθαρό πηλό²³.

Οστόσο, το πιο σημαντικό εύρημα κατά τις περιστνές μας ανασκαφικές έρευνες ήταν, χωρίς αμφιβολία, ο εντοπισμός του εργαστηρίου παραγωγής σιδήρου. Είναι η πρώτη φορά που εντοπίζεται εδώ ένα τέτοιο εργαστήριο, το οποίο ευελπιστούμε ότι θα συμβάλλει στον εμπλουτισμό της γνώσης μας για τις μεταλλευτικές δραστηριότητες του οικισμού στο Καραμπουρνάκι και γενικότερα της όλης περιοχής. Βεβαιωθήκαμε, έτσι, ότι κατά τους υστερογεωμετρικούς ή τους πρώιμους αρχαικούς χρόνους οι κάτοικοι της αρχαίας Θέρμης μπορούσαν να καλύψουν από μόνοι τους τουλάχιστον ένα μέρος των αναγκών τους για σίδηρο.

Θεσσαλονίκη,

Πανεπιστημιακή Ανασκαφή στο Καραμπουρνάκι,

Τομέας Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.

19. D. Tsiafakis, E. Manakidou, A. Sakalis, N. Tsirliganis, στο Proceedings of the 17th International Congress of Classical Archaeology, Ρώμη 22-26 Σεπτεμβρίου 2008, Bollettino di Archeologia On-line (υπό έκδοση).

20. M. Τιβέριος, E. Μανακίδου, Δ. Τσιαφάκη, ΑΕΜΘ 15, 2001, 259, 262, εικ. 7, των ίδιων, ΑΕΜΘ 16, 2002, 262.

21. Ένας από αυτούς φέρει οπές ανάρτησης.

22. Ένας στρωτήρας κορινθιακού τύπου προέρχεται από σίμη ενός επιμελημένου κτηρίου.

23. Στη διερεύνηση του θέματος αυτού, σημαντική είναι η συμβολή των αρχαιομετρών του εργαστηρίου αρχαιομετρίας στο Ινστιτούτο Πολιτιστικής και Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας (ΙΠΕΤ/ΕΚ «Αθηνά») στην Ξάνθη, ιδιάίτερα του υπεύθυνου του εργαστηρίου, ερευνητή Α' Δρ Ν. Τσιρλιγκάνη και του ερευνητή Δ' στο ίδιο εργαστήριο Δρ Α. Σακαλή.